

فصلنامه علمی - تخصصی فرهنگ پژوهش

شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۳، ویژه علوم سیاسی

بازتاب انقلاب اسلامی بر سازمان جهاد اسلامی فلسطین

تاریخ تأیید: ۹۳/۹/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۳/۶/۲۹

رقیه جاویدی*

چکیده

موضوع مقاله حاضر، بازتاب انقلاب اسلامی بر سازمان جهاد اسلامی فلسطین است. تحولات فلسطین بیشترین تأثیر را از انقلاب اسلامی ایران پذیرفته است و رهبران آن تحت تأثیر اندیشه‌های امام خمینی علیه السلام و آرمان‌های انقلاب بوده‌اند. چارچوب تحلیلی مقاله، نظریه پخش، که به خوبی با به کارگیری آن می‌توان تأثیرگذاری انقلاب اسلامی را نشان داد. در روند مقاله، ابتدا نظریه پخش توضیح داده می‌شود، سپس سازمان جهاد اسلامی فلسطین، معرفی و چگونگی تأثیرپذیری آن از انقلاب اسلامی ایران و پیامدهای آن بررسی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: بازتاب، انقلاب اسلامی، سازمان جهاد اسلامی، ایران، فلسطین

* دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

پښتونستان ښار
پښتونستان ښار
پښتونستان ښار

چارچوب تحلیلی

نظریه پخش

نظریه پخش یا اشاعه، یکی از نظریه‌های رایج درباره توضیح چگونگی انتشار نوآوری‌ها و گسترش ایده‌ها و اندیشه‌ها است. هر چند خاستگاه اولیه این نظریه در رشته جغرافیای انسانی است؛ اما در موضوعات رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل نیز کمابیش به کار گرفته شده است.

نظریه پخش در سال ۱۹۵۳ توسط هاگر استراند، جغرافیدان سوئدی، ابداع و عرضه شد. نقطه آغاز کاربرد این نظریه در پدیده‌های کشاورزی و شیوع بیماری‌ها بود؛ اما کاربرد آن به سایر عرصه‌های فرهنگی نیز تسری یافت. در مجموع، این نظریه گسترش هر نوع نوآوری فکری یا فیزیکی را تبیین می‌کند. این نظریه، هم علت اشاعه، نحوه گسترش و مسیرها و مجاری پخش هر نوآوری و هم علل توقف آن و علل گسترش دوباره آن و نیز پایداری برخی از امواج و زوال برخی دیگر را توضیح می‌دهد.

در عصر جدید، عناصر فرهنگی و ابداعات به سرعت حرکت هواپیمایی جت و به سرعت دریافت تصاویر ماهواره‌ای، میان کشورها و تازه‌ها اشاعه می‌یابد (برزگر، ۱۳۸۱، ص ۳۹-۴۱).

تعریف: اشاعه یا پخش، فرایندی است که بر طبق آن یک امر فرهنگی (یک نهاد یا یک اختراع فنی و غیره) که علامت مشخصه یک جامعه مورد نظر است. در جامعه دیگری که آن را عاریت گرفته و مورد پذیرش قرار داده، داخل می‌شود. اشاعه را عموماً در مهاجرت‌های جمعیت‌ها که حاصل تماس‌های مداوم و زیاد جوامع همسایه است، تشخیص می‌دهند. کل فرایند «فرهنگ‌پذیری»، نتیجه پدیده‌های اشاعه است؛ اما عکس این مسئله صحت ندارد و فرایند اشاعه اغلب بدون فرهنگ‌پذیری به چشم می‌خورد (پانوف و پرن، ۱۳۸۷، ص ۹۴-۹۵).

پښتو ښکته ځاښه علوم انساني و مطالعات فرښکته
پرتال جامع علوم انساني

دید طرف‌های درگیر و نیز اقدام‌های مقابله‌ای (شکویی، ۱۳۶۴، ص ۱۳۳؛ به نقل از برزگر، ۱۳۸۱، ص ۴۷).

انواع پخش

هاگر استراند، چند نوع پخش را تشخیص داده است:

۱. پخش جابجایی: زمانی این نوع پخش رخ می‌دهد که افراد یا گروه‌های دارای یک ایده مخصوص، به طور فیزیکی از مکانی به مکان دیگر حرکت کنند و به این طریق، ابداعات و نوآوری‌ها در سرزمین جدید گسترش می‌یابند. مذاهب، اعزام مبلغان مذهبی با پخش جابجایی اشاعه یافته‌اند. در گذشته، این نوع پخش غالب بوده است (برزگر، ۱۳۸۱، ص ۴۳-۴۴).

۲. پخش سلسه مراتبی: در این نوع پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسه مراتب و از طریق توالی منظم دسته‌ها و طبقات منتقل می‌شود و گسترش می‌یابد. ایده‌ها از یک فرد مهم به فرد دیگر یا از یک مرکز شهری مهم به مرکزی دیگر گسترش می‌یابد. برخی این پدیده را «انتشار ریزشی» نیز گفته‌اند. برای مثال، در صدر اسلام با اسلام آوردن رئیس قبیله، کل افراد قبیله نیز تغییر دیانت می‌دادند. این یکی از بهترین مثال‌های پخش سلسه مراتبی است (همان، ص ۴۴).

۳. پخش سرایتی یا واگیردار: این نوع پخش، در مقابل پخش سلسه مراتبی است. در این پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسه مراتب صورت می‌گیرد. این فرایند، به شدت تحت تأثیر «فاصله» است. بنابراین، افراد و نواحی نزدیک نسبت به افراد و نواحی دوردست، احتمال تماس بیشتری دارند (همان، ص ۴۵).

دو نوع پخش سلسه مراتبی و سرایتی، از نوع پخش‌هایی است که سرعت انتشار بالایی دارد. در این دو نوع پخش، این افکار، اندیشه‌ها و مفاهیم است که از سرزمین میزبان به

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پرتال جامع علوم انساني

تأسیس جنبش نشانگر وجود تنش‌ها، اختلاف نظرها و بروز دیدگاه‌های نوین در داخل اخوان المسلمین است که پس از جنگ ژوئن ۱۹۶۷ شدت یافت. برخی از عوامل تأثیرگذار در پیدایش این جنبش عبارت است از:

۱. جنگ ۱۹۶۷ نقطه عطفی در رشد گرایش‌های اسلامی بود. از دیدگاه اسلام‌گرایان، شکست اعراب در این جنگ به مثابه نابودی کامل تفکرات ملی‌گرایانه و اندیشه‌های سوسیالیستی تلقی می‌شد؛

۲. ناکامی تلاش‌های دیپلماسی جهان عرب و محافل بین‌المللی در حل مشکل فلسطین؛

۳. اوج‌گیری اقدامات سرکوب‌گرانه اسرائیل بر ضد شهروندان بی‌دفاع مناطق اشغالی؛

۴. موضع منفی اخوان المسلمین در استمرار روند مبارزات مسلحانه بر ضد صهیونیست‌ها؛

۵. گسترش روحیه مبارزه‌طلبی و اسلام‌گرایی در جهان، در نتیجه پیروزی انقلاب اسلامی ایران (رک. همان، ص ۱۵۰).

جهاد اسلامی، به خطمشی محافظه‌کارانه اخوان المسلمین انتقاد کرد و ضمن محکوم کردن اصلاح‌طلبان اخوان، سیدقطب را تنها نماینده جناح انقلابی اخوان دانست. شیخ عبدالعزیز عوده، رهبر معنوی جهاد اسلامی در مصاحبه‌ای با روزنامه الفجر، چاپ قدس به این مسئله اشاره کرد و انشعاب در اخوان المسلمین را تأیید کرد (فراتی، ۱۳۸۱، ص ۶۷).

مبانی فکری و عقیدتی

جنبش جهاد اسلامی با بهره‌گیری از ایدئولوژی و تفکر اسلامی در عرصه مقاومت فلسطین، خط بطلانی بر نظریه جدایی دین از سیاست کشید. این جنبش، آیین اسلام را به

پښتو ښکته ځاڼه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني

ارائه داد. نیروهای جهاد اسلامی زیر نظر نیروهای نظامی فتح، در عراق، سوریه و الجزایر آموزش نظامی دیده‌اند. شیوه مبارزاتی آنها، شیوه جنگ‌های چریکی نامنظم است؛ از این رو، نیروهایش در هسته‌های مقاومت چهار یا پنج نفره آرایش یافته‌اند. این سازمان، تسلیحات مورد نیاز خود را از جنبش فتح می‌گیرد.

نخستین عملیات مسلحانه جهاد اسلامی در ۲۸ اوت ۱۹۸۳ در غزه ترتیب یافت. از آن پس، به طور متوسط در هفته یک عملیات را بر ضد نیروهای صهیونیستی سامان می‌داد که در تاریخ مبارزاتی فلسطین بی‌سابقه است (ملابراهیمی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۱).

جنبش منابع مالی محدودی دارد که از طریق قبول زکات و صدقه مسلمانان کشورهای اسلامی، بخشی از حقوق ماهیانه اعضای جنبش و کمک‌های داوطلبانه هواداران و همفکران سیاسی آن تعیین می‌شود (ابوطه، ۱۳۷۹، ص ۸۳).

مراحل شکل‌گیری جنبش

جنبش جهاد اسلامی از ابتدای تأسیس تاکنون پنج مرحله عمده را پشت سر گذاشته است: در مرحله اول (از ۱۹۸۰)، که «طلیعه جنبش» نیز نام دارد، جنبش توانست از طریق خبرنامه و نشریاتی که در اختیار داشت، مواضع و آرای خود را در سرزمین‌های اشغالی تبلیغ نماید. در مرحله دوم (از ۱۹۸۴ تا ۱۹۸۶) با تشکیل نخستین هسته‌های نظامی، مقاومت مسلحانه را آغاز کرد. در سال ۱۹۸۶ با انتصاب فتحی شقاقی به ریاست شاخه نظامی جهاد و سپس دستگیری وی به همراه چند عضو فعال دیگر، جنبش جهاد نیرویی تأثیرگذار در عرصه مبارزات فلسطینیان شناخته شد. مرحله سوم (۱۹۸۷) اوج فعالیت‌های نظامی آن بود. در ۶ اکتبر ۱۹۸۷، جنبش، نبرد الشجاعیه را بر ضد نیروهای اسرائیل سازماندهی کرد. این اقدام، پیروزی‌های بعدی گروه‌های فلسطینی را در پی داشت؛ به طوری که اندکی پس از آن، انتفاضه

دانشجویی را به دست گیرد. افزون بر آن، کتاب، اعلامیه و بیانیه چاپ کرد که منعکس کننده دیدگاه‌ها، اهداف و خط مشی سیاسی جنبش بود (همان، ص ۱۵۲-۱۵۳).

جنبش جهاد غیر از تحركات سیاسی، فعالیت‌های مطبوعاتی را نیز در دستور کار خود قرار داد. از مهم‌ترین ارگان‌های خبری جنبش، نشریات ذیل است: المختار الاسلامی (قاهره ۱۹۷۹)، الطلیعه الاسلامیه (لندن ۱۹۸۲)، المجاهد (بیروت ۱۹۸۲ تاکنون)، الاسلام و فلسطین (قبرس). نداءالقدس (تهران ۱۹۹۷ تاکنون). همچنین نشریه النور الاسلامی در غزه منتشر و در سراسر فلسطین اشغالی توزیع می‌شود (همان، ص ۱۵۳).

از نظر بنیان‌گذاران جهاد اسلامی، مصالحه با اسرائیل به مفهوم به رسمیت شناختن دولت اسرائیل است. آنها تشکیل حکومت فلسطین مستقل در بخشی از سرزمین فلسطین را فریب یهودیان برای تصرف سرزمین‌های عربی و اسلامی می‌دانند (ابوطه، ۱۳۷۹، ص ۸۳-۸۴).

فتحی شقاقی در سال ۱۹۷۹ در مصر کتابی به نام الخمینی: الحل الاسلامی و البدیل نوشت که در آن از انقلاب اسلامی ایران حمایت شده است و نشانگر تأثیر اندیشه‌های امام خمینی علیه السلام بر این رهبر جنبش است. چاپ و انتشار این کتاب در مصر، ممنوع و شقاقی نیز چهار ماه زندانی شد (همان، ص ۹۸). یکی دیگر از مبانی جنبش، اتحاد و همبستگی میان مذاهب اسلامی، همچون شیعه و سنی است (همان، ص ۹۳). همان‌گونه که فتحی شقاقی، رهبر فقید آن سازمان، انقلاب ایران را یک انقلاب اسلامی سنی و شیعی معرفی می‌کرد (برزگر، ۱۳۸۱، ص ۶۱).

تلاش‌های دیپلماسی

جهاد اسلامی، پایگاه‌های بین‌المللی یا تشکیلات متمرکزی در کشورهای عربی ندارد. مناسبات آن با دولت‌های مصر و اردن تیره است؛ اما با دیگر کشورهای عربی، چون لیبی،

اجتماعی، تبدیل شده است؛ در حالی که جهاد اسلامی در همان وضع خود باقی مانده است (وفا، ۱۳۸۳، ص ۷۶-۷۷).

حماس برخلاف جهاد اسلامی، عملیات مسلحانه چشمگیری علیه نیروهای اسرائیل انجام نداده است و رهبری آن نیز برخلاف رهبران جهاد اسلامی به انقلاب اسلامی ایران اشاره‌ای نکرده‌اند. علی‌رغم تأکید حماس بر نابودی کشور اسرائیل، گزارش‌هایی در مورد آمادگی آن برای مذاکره با اسرائیل انتشار یافته است (فراستی، ۱۳۸۱، ص ۷۱).

اما به تازگی خبرگزاری الجزیره به نقل از محمود الزهار، یک مقام جنبش مقاومت اسلامی فلسطین (حماس) اعلام کرد که این جنبش و جهاد اسلامی فلسطین به دلیل اهداف مشترک قصد دارند در آینده نزدیک ادغام شوند.

جنبش جهاد اسلامی از ابتدای تأسیس، مناسبات دوستانه‌ای با سازمان آزادی‌بخش فلسطین (ساف) داشت؛ اما به تدریج، با فاصله گرفتن ساف از منشور ملی فلسطین و مذاکره با صهیونیست‌ها، مناسبات آن دو تیره شد، به طوری که جنبش از شرکت در اجلاس شورای ملی فلسطین و دیگر تشکیلات ساف خودداری کرد. به رسمیت شناختن اسرائیل توسط ساف، بر اختلافات آنها افزود و از آن پس، جهاد اسلامی از به رسمیت شناختن ساف، به عنوان تنها نماینده قانونی ملت فلسطین امتناع کرد (ملاابراهیمی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۲).

تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش جهاد اسلامی فلسطین

۲ و ۱. مبدأ و محیط جغرافیایی پخش نوآوری فرهنگی و سیاسی

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، کشورهای همجوار و منطقه خاورمیانه و جهان اسلام، به طور خاص و جهان، به طور عام تحت تأثیر عظمت این رخداد و پیام‌های جهانی و منطقه-

اجتماعی و اقتصادی است. منظور از محیط ناپذیرا، تفاوت‌ها و اختلاف‌ها و شکاف‌های مذهبی، زبانی، نژادی و فرهنگی است. عوامل پذیرا، موجب ایجاد زمینه‌های مساعد و همگرایی و عوامل ناپذیرا، باعث عدم تأثیرپذیری از پیام‌های انقلاب اسلامی و واگرایی از آن می‌شود (برزگر، ۱۳۸۱، ص ۵۹).

درباره رهبران سازمان جهاد اسلامی فلسطین، هویت ایرانی و شیعی انقلاب ایران، مانعی برای پخش فرهنگی آن محسوب نشده است. آنان به عنوان اهل سنت، با انتشار کتب و مقالات و مصاحبه‌هایی کوشیده‌اند تا با هویتی سنی، انقلاب اسلامی ایران را تأیید کنند و به این وسیله، امکان پخش آن را در جوامعی با بافت غالب اهل سنت فراهم کنند. فتحی شقاقی، رهبر فقید آن سازمان، انقلاب ایران را یک انقلاب اسلامی سنی و شیعی معرفی می‌کرد (همان، ص ۶۱). وی در نوشته‌ها و سخنرانی‌های خود، از جوانان و مردم فلسطین خواسته است برای مبارزه با اسرائیل و آزادسازی فلسطین، مردم ایران را الگوی خود قرار دهند (فراتی، ۱۳۸۱، ص ۶۸).

به نظر دکتر فتحی شقاقی، مسئله مهمی که در اندیشه امام خمینی علیه السلام و عملکرد حرکت اسلامی در ایران قابل تأمل است، موضع‌گیری ایشان در برابر مسئله فلسطین است. این موضع نشانگر آگاهی استراتژیکی و تاکتیکی بسیار مؤثر و مهم ایشان است که سایر حرکت‌های اسلامی باید در آن امعان نظر کنند (فتحی شقاقی، ۱۳۷۵، ص ۶۰). فتحی شقاقی بیان می‌دارد که امام خمینی علیه السلام ماهیت و نقش استعمار و چالش معاصر غربی علیه اسلام و تهاجم فرهنگی پس از آن را دریافته بود. در عین حال، ایشان پی برده بود که اسرائیل، نمایش واقعی این چالش و بلکه شدیدترین چالش حضور است (همان). همچنین وی معتقد است که رابطه حرکت اسلامی ایران و فلسطین از همین جا نشأت می‌گیرد؛ چرا که امام خمینی علیه السلام فتوا دادند که اسرائیل باید از بین برود و اعلام کردند که به مبارزه مسلحانه فلسطین کمک می‌کند. امام

۵. موضوع پخش

موضوعات پخش انقلاب اسلامی ایران، طیف متنوع و وسیعی از انواع تأثیرات را تشکیل می‌دهد، مانند لباس و پوشاک اسلامی و متناسب با فرهنگ بومی، حضور بیشتر در مساجد و رونق‌گیری مساجد در میان جوانان، حرکات سیاسی در مساجد، تغییر محتوای سخنرانان مذهبی، جدی شدن موضوع دین برای جوامع مسلمان نشین، تأسیس سازمان‌های مذهبی مبارز، الهام‌گیری از تاکتیک‌های مبارزاتی انقلاب اسلامی ایران، بیداری اسلامی و اعتماد به نفس سیاسی، ترویج و شیوه ایده مبارزه با رژیم غاصب صهیونیستی، ایده وحدت اسلامی مسلمانان و ایجاد قطب ابرقدرت اسلامی، وحدت شیعه و سنی، ایجاد جامعه اسلامی، دفاع مقدس و جهاد اسلامی، ایجاد دولت اسلامی و مانند اینها، شاید برای همه این موضوعات بتوان نام «اسلام سیاسی» را برگزید. اسلام سیاسی و قدرت ایدئولوژی، پیامی بود که انقلاب اسلامی ایران برای اعراب، به ویژه پس از سرخوردگی آنان از ناسیونالیسم ارائه کرد (همان، ص ۶۲-۶۳).

«انقلاب اسلامی ایران، تقویت شگفت‌انگیز عقاید ضد غربی و محافظه‌کارانه را در خاورمیانه در پی داشت» (فست، ۱۳۷۹، ص ۶۹).

فتحی شقاقی، تنها راه‌حل مسئله فلسطین را جهاد اسلامی می‌داند. وی ادعا می‌کند که حرکت اسلامی-جهادی، پیش‌تاز امت است که مراحل سخت استقامت، مقاومت و جهاد مداوم، آن را به سوی پیروزی رهنمون می‌کند. به دلیل یکپارچگی عناصر طرح امپریالیستی و وحدت دشمن، وحدت حرکت اسلامی یا وحدت گروه‌های جهادی، علاوه بر اینکه یک وظیفه شرعی است، یک ضرورت واقع بینانه با اهمیت بسیار بالا در راستای روبرویی همه جانبه تلقی می‌شود (فتحی شقاقی، ۱۳۷۵، ص ۲۹۰).

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو فریښی
پرتال جامع علوم انسانی

پیام‌های انقلاب اسلامی را فراهم می‌کند. البته «دین»، عامل اصلی پخش بوده است (برزگر، ۱۳۸۱، ص ۶۳-۶۴).

پیام‌های انقلاب اسلامی ایران به شیعیان لبنان به عنوان مدخل ورود ایران به جهان عرب از طریق پخش سلسله مراتبی و پیشاهنگ بوده است. همان گونه که پیام‌های انقلاب اسلامی از این راه به سایر کشورها، از جمله فلسطینیان رسیده است (همان، ص ۶۵). رشد گروه‌های اسلامی در لبنان و مبارزات آنها علیه نیروهای اسرائیلی و نیروهای نظامی غرب نیز بر ظهور جریان اسلام‌گرا در سرزمین‌های اشغالی فلسطین تأثیر گذاشت. در سال‌های اولیه دهه ۱۹۸۰ تأثیر جنبش بیداری اسلامی در خاورمیانه، در میان محافل دانشجویی فلسطینی در کرانه باختری و نوار غزه آشکار شد (فراتی، ۱۳۸۱، ص ۶۵-۶۶).

تولد و موجودیت برخی از جنبش‌های مبارز فلسطین، چون جهاد اسلامی و حماس، وامدار انقلاب اسلامی است. این گروه‌ها از اخوان المسلمین مصر به دلیل رکود، رخوت و موضع انفعالی‌اش جدا شدند، تا با جذب و سازماندهی نوینی به مبارزه نظامی و سیاسی علیه اسرائیل پردازند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب بیان شده، می‌توان گفت که سازمان جهاد اسلامی فلسطین تأثیر مستقیمی از انقلاب اسلامی ایران پذیرفته است و از ابتدای پیدایش تا کنون تحت تأثیر مستقیم آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران و اندیشه‌های رهبر فقید انقلاب، امام خمینی رحمته‌الله علیه و اکنون آیت‌الله خامنه‌ای هستند.

